

Henning Bergenholtz:

Grammatik i bilingvale ordbøger

In the greater part of the many contributions concerning grammar in dictionaries that have appeared during the past 15 years, the main focus has been on monolingual dictionaries. Major parts of this discussion are very relevant to bilingual lexicography. In a bilingual context, however, a number of problems deserve special attention: (a) The need for grammatical information in a bidirectional dictionary by both L₁ and L₂ users. (b) The distribution of grammatical information across dictionary articles as well as dictionary outside matter. (c) The design of a dictionary grammar for L₁ and/or L₂ in a bidirectional dictionary.

0. Prolog

Hans-Peder Kromann (†9.1.1995) var inviteret med som en af foredragsholderne til det symposium, som danner baggrund for bidragene til denne publikations tematiske del. Grammatiske oplysninger i ordbøger viste han sin særlige interesse i en lang række bidrag, bl.a. Kromann (1977), Kromann (1985), Kromann/Riiber/Rosbach (1991) og Kromann (1994). Det havde været spændende og sikkert også givtigt at have hørt hans foredrag eller læst den derpå byggende artikel. Ikke mindre vigtigt havde hans diskussionsbidrag efter de enkelte foredrag været. Hans pludselige sygdom og død efterlader et tomrum. Mindet om ham vil være levende i lang tid. Hans videnskabelige eftermæle ligeledes. Det vil også mærkes i denne artikel, som jeg vil tilegne den afdøde ven og kollega.

1. Indledende teser

I årene 1982–1985 skrev jeg i samarbejde med Joachim Mugdan en række artikler med overskriften "Grammatik im Wörterbuch" (Bergenholtz/Mugdan 1982, Mugdan 1983, 1984, 1985, Bergenholtz 1983, 1984a, 1984b, Bergenholtz/Mugdan 1984, Bergenholtz/Mugdan 1985a, 1985b). Også nu mere end ti år senere anser jeg de grundlæggende teser i disse artikler for at give et korrekt billede af den leksikografiske behandling af grammatiske informationer; måske med undtagelse af engelske monolingvale læreordbøger, hvor der siden er sket væsentlige forbedringer. Men i de fleste monolingvale ordbøger til andre sprog og i de fleste bilingvale ordbøger kan sådanne fremskridt ikke konstateres. Her gælder stadig følgende:

1. Der findes ganske vist en væld af grammatiske informationer i de fleste ordbøger, men disse angivelser lider ofte under en række mangler.
2. I de fleste tilfælde mangler der en eksplicit ordbogsgrammatik, som forklarer de mest grundlæggende dele af det pågældende sprogs grammatik, hvortil der kan henvises fra de enkelte ordbogsartikler. Og også når en sådan ordbogsgrammatik findes, bliver der ikke altid gjort brug af den, så der opstår modsætninger og uklarheder mellem ordbogsgrammatik og grammatiske informationer i de enkelte ordbogsartikler.
3. Særligt tydeligt bliver dette forhold ved brugen af grammatiske termini, der forekommer som del af de grammatiske informationer og til dels som egne ordbogsartikler.
4. Ofte mangler der konsekvens i de grammatiske angivelser, hvilket ikke bare kan forklares som unøjagtigt leksikografisk arbejde, men som også må tydes som mangel på udførlige leksikografiske instruktioner.
5. Der mangler angivelser til vigtige grammatiske fænomener, samtidig med at der spildes tid og plads på unødvendige angivelser.
6. Den empiriske basis for de grammatiske angivelser er mangelfuld; følgen er en række grove fejl ved beskrivelsen af grammatiske variationer. Disse fejl kan også bestå i, at man suggererer en viden, man ikke har, f. eks. til genitivdannelse af tyske maskuline og neutrale substantiver, hvor der er variation mellem *-es* og *-s*.

Det sidste problem kan ikke uden videre løses af den kommercielle bilingvale leksikografi, som på mange måder er nødt til at bygge på den monolingvale leksikografis resultater. Udarbejdelse af rent deskriptive grammatiske ordbøger – fx svarende til det foreslåede koncept i Bergenholtz/Mugdan (1984) – vil dog kræve støtte fra offentlig side eller fra private fonde. Hvis sådanne ordbøger blev udarbejdet, ville der foreligge en basis, som væsentligt ville kunne bidrage til en forbedring af bilingvale ordbøger. I stedet for foregår der til dels overtagelse af den form for pseudo-deskriptivisme, som fx findes i den danske retskrivningsordbog, hvor ofte to eller flere grammatiske varianter tillades, uden at brugeren får noget at vide om de enkelte varianter hyppighed eller brug i bestemte teksttyper eller fagsprog. I andre tilfælde nævnes ikke hyppige varianter, som derfor af brugerne må betragtes som ikke-tilladte. I denne sammenhæng ville det være bedre, hvis retskrivningsrådgiverne holdt sig til deres gebet og ikke en passant også vil være grammatiske retningsgivere. Jeg er derfor betænkelig ved, at den planlagte nye danske ordbog i seks bind efter sigende er nødt til at rette sig efter retskrivningsordbogen også ved fleksionsgrammatiske

forhold, herved forspildes muligheden for en nøjagtig beskrivelse af det danske sprog fleksion. I stedet for kunne man evt. i en række tilfælde have tilføjet en oplysning om retskrivningsordbogens angivelser, som i mange tilfælde vil vise sig at være mere liberal end den virkelige sprogbrug. Men det er ikke temaet i dette bidrag.

Der er flere punkter, som ikke berøres eller ikke behandles tilfredsstillende i de nævnte artikler af Bergenholtz og Mugdan. Det gælder til dels også for senere artikler, bl.a. Mugdan (1989a), (1989b), Bergenholtz (1994), men også for andre metaleksikografiske bidrag gælder, at tre væsentlige problemer i den bilingvale leksikografi ikke i tilstrækkelig grad har været genstand for grundige overvejelser:

- (a) Nødvendigheden af grammatiske informationer for L₁- hhv. L₂-brugere i en L₁ → L₂-ordbog hhv. L₂ → L₁-ordbog.
- (b) Fordelingen af grammatiske informationer
- (c) Konception af en ordbogsgrammatik til L₁ og/eller L₂ i en L₁ → L₂-ordbog hhv. L₂ → L₁-ordbog.

2. Behov for grammatiske informationer i bilingvale ordbøger

En meget radikal indstilling er blevet fremlagt af Kromann/Riiber/Rosbach (1984:212): Både i en L₁ → L₂-ordbog og en L₂ → L₁-ordbog behøver man ingen grammatiske oplysninger om L₁, fordi brugerne har L₁ som modersmål og derfor også behersker dette sprogs grammatiske regulariteter. Denne holdning har samme forfattere senere modificeret, men den oprindelige er den, der har påvirket den leksikografiske diskussion. Man vil, hvis man følger dette princip, i ordbøger for L₁-brugere kunne koncentrere sig om grammatiske angivelser til L₂ og herved både spare kræfter og plads til andre oplysninger.

Hvis vi prøver at se nærmere på nogle af de funktioner, som en bilingval ordbog kan opfylde, vil vi få et mere nuanceret billede. Der må her skelnes mellem direkte og indirekte ordbogsfunktioner (Tarp 1992), disse kan efter forslag fra Dag Gundersen også kaldes læsefunktioner og opslagsfunktioner. Læsefunktioner foreligger med funktionerne (1) til (4), hvor ordbogen skal give hjælp ved konkrete kommunikative problemer, hvorimod funktion (5) opfylder et kommunikationsuafahængigt behov om oplysning om sproget:

1. Reception af L2-tekster
2. Produktion af L2-tekster
3. Oversættelse fra L1 til L2
4. Oversættelse fra L2 til L1
5. Direkte oplysninger om L1 og om L2

Grammatiske oplysninger om L2 vil være særligt nyttige både ved L2-tekstproduktion og oversættelse til L2. Ved reception af L2-tekster og ved oversættelse fra L2 til L1 vil man ved stærkt flekterende sprog ofte have brug for en tilordning til det lemma, som repræsenterer grundformen af det grammatiske ords leksem (fx fra tysk *stahl* 'stjal' til *stehlen* 'stjæle'). Men også om L1 vil brugeren i en lang række tvivlstilfælde have brug for en grammatisk oplysning. Måske ikke om genus eller pluralform for *bord*, men måske for *virus*. (Hedder det *en* eller *et* og hvad er pluralformen?) Hvor stor mængden af usikkerheder er, kan ses af de forskellige ordbøger om sproglige vanskeligheder, hvor der i øvrigt findes særligt mange til fransk og engelsk.

Nu vil man så kunne vælge at nøjes med at anføre grammatiske angivelser i alle tvivlstilfælde. Denne løsning er dog problematisk, da der ikke foreligger sikkert kendskab til det virkelige omfang af grammatiske usikkerheder. En sikrere fremgangsmåde vil være at oplyse om alle uregelmæssige fleksionsformer og syntaktiske brugsmuligheder i L1. Om regelmæssige fleksionsmorfologiske og syntaktiske forhold kan der så enten forudsættes en bestemt brugsgrammatik eller indarbejdes i en ordbogsgrammatik.

Denne fremgangsmåde vil dog ikke adskille sig grundlæggende for den optimale løsning for L2. Her som for L1 består den mest udbredte fremgangsmåde ganske vist i at angive oplysninger både om regelmæssige og om uregelmæssige former og konstruktioner, men dette er hverken fordelagtigt eller nødvendigt. Hermed signaliserer ordbogen, at alle grammatiske forhold er uregelmæssige, samtidig med at der udelades nogle af de virkelig nødvendige oplysninger. Det er fx tilfældet, når der ved uregelmæssigt bøjede verber blot står en asterisk, som henviser til en liste med stærke verber i ordbogens omtækt, hvorimod der ved alle substantiver står en angivelse, fx som –; *en* eller –; *n* ved alle feminine tyske substantiver, selv om de alle ikke har en særlig fleksion i genitiv og (bortset fra de 42 uregelmæssige) alle får tilføjet *en* eller *n* i plural. Det drejer sig her om et problem med

fordelingsstrukturen, dvs. fordelingen af grammatiske oplysninger på forskellige steder i eller uden for ordbogen (se kap. 3).

For relationer mellem to små sprog eller mellem et lille og et stort sprog vil der oftest kun blive udarbejdet en bilingval ordbog til hvert sprogpar. De nordiske sprog er ikke store sprog, dvs., at man må regne med, at mange nordiske bilingvale ordbøger også bruges af ikke-nordiske brugere. Hvis man tager højde for det ved konceptionen af en nordisk bilingval ordbog, vil vi få biskopale ordbøger. Men også uden denne dimension vil det være væsentligt at overveje, hvordan man med fordel vil kunne inddrage en særlig ordbogsgrammatik som en del af en ordbog (se kap. 4). En sådan vil derudover kunne på mest effektiv vis give oplysninger om sproget (funktion 5).

3. Fordelingsstruktur

Der kan skelnes mellem omkring tredive forskellige ordbogsstrukturer. En af de vigtigste kaldes fordelingsstruktur (Tarp 1992 og 1994). Ved fordelingsstruktur forstås strukturen af sproglige og faglige informationer i en ordbog, man kunne derfor også tale om informationsfordelingsstruktur. Informationer om de enkelte informationsklasser kan anbringes forskellige steder i eller uden for ordbogen: 1. i de enkelte ordbogsartikler, 2. i synopseartikler, 3. i rammeartikler, 4. i omteksten, 5. udenfor ordbogen. I den følgende gennemgang tages kun højde for grammatiske informationer.

Den enkleste fordelingsstruktur har vi, når samtlige grammatiske oplysninger findes **i hver enkelt ordbogsartikel**, uden at der på nogen måde forudsættes informationer fra andre ordbogsartikler, ordbogsdele eller ordbogseksterne værker. Det er en hyppig fremgangsmåde, idet mange bilingvale ordbøger hverken indeholder synopseartikler, rammeartikler eller en ordbogsgrammatik eller eksplicit refererer til en bestemt anden grammatik. Denne fremgangsmåde er dog på mange måder uhensigtsmæssig. Uden en fastlagt grammatisk teori vil hele den grammatiske kodifikation let blive modsætningsfuld (sml. tese 3, 4 og 5 i kap. 1). Samtidig ville de enkelte ordbogsartikler blive yderst omfangsrige, hvis de i hvert tilfælde skal bringe al ønskværdig grammatisk information. I praksis er følgen en anden, idet den bragte information i sådanne ordbøger oftest er yderst rudimentær og ikke tilstrækkelig til produktion i L2 eller oversættelse L1 → L2.

Derudover findes der en fordeling mellem enkelte artikler, hvoraf nogle fungerer som **synopseartikler**. En synopseartikel er en ordbogsartikel, som både indeholder angivelser til artiklens lemma, men derudover også til et eller flere andre lemmata. Her kan der findes forskellige typer, lige fra alle oplysninger i synopseartiklen, og forskellige former for overlappninger (se Bergenholtz/Tarp 1995). Mht. til grammatiske oplysninger drejer det sig i alle kendte tilfælde om den relationstype, hvor nogle angivelser bringes i alle relevante artikler og der derudover findes yderligere angivelser i synopseartiklen. Sml. hertil følgende ordbogsartikler fra Duden GWB, hvor de *explicitte* og *implicitte* informationer i synopseartiklen efter "Beispiele zur Dekl[ination]" også skal gælde for alle de artikler, som henviser hertil:

Alte der; -n, -n <Dekl. ↑ Abgeordnete>

Alte die; -n, -n <Dekl. ↑ Abgeordnete>

Bekannte der u. die; -n, -n <Dekl. ↑ Abgeordnete>

Abgeordnete der u. die; -n, -n. Beispiele zur Dekl.: ein -r; als -r, als A. gewählt werden; eine A; der Wahlkreis des [Herrn] -n, der [Frau] -n Müller; Herr, Frau -n Müllers Wahlkreis; dem, der -n Müller; Mord an -m, -; ihm als -n (auch -m), ihr als -n (auch: -r); an Herrn -n, an Frau A. Müller; zwei A.; die Immunität einiger -r (seltener: -n); alle[n] -n

Hvis man nu prøver at se bort fra det uhensigtsmæssige i både at henvise fra lemmata med genusangivelser for maskulinum, femininum og også maskulinum+femininum til et lemma med begge genusangivelser (hvilket jeg har svært ved), vil den meget velvillige ordbogsbruger fra *die Alte* under *Abgeordnete* springe over alle maskuline eksempler og ud fra de feminine eksempler kunne finde *implicitte* oplysninger om fleksionen af *die Alte*. Brugeren bliver i øvrigt også nødt til at stole på de uklare og i øvrigt urigtige angivelser om genuskongruens ved appositionelt brug (sml. Bergenholtz 1985). Brugeren vil også blive nødt til at tro på, at man kan sige *der Frau Alten Müller*, men vil måske alligevel tvivle på det rigtige i konstruktionen *der Wahlkreis des Herrn Alten*. I forbindelse med semantiske angivelser kan brugen af synopseartikler være en elegant og brugervenlig løsning (sml. Bergenholtz/Kaufmann 1995), men i forbindelse med grammatiske angivelser er *implicitte* angivelser i form af grammatiske kollokationer

ikke hensigtsmæssig, og en eksplicit grammatisk fremstilling i form af et forklaret fleksionsparadigma vil som en del af en normal ordbogsartikel være yderst pladskrævende og også besværliggøre tilgangen til andre oplysninger. Brugen af synopseartikler, som i grammatisk sammenhæng først og fremmest findes i monolingvale ordbøger er hverken der eller i bilingvale ordbøger en fordelagtig fremgangsmåde.

En anden mulighed er brugen af **rammeartikler**, som er særlige artikler, der ganske vist optræder i lemmalisten, men som har en særlig opbygning, der adskiller sig helt fra de øvrige artikler. Sådanne rammeartikler kan også forstås som mellemtekster (dvs. omtekster midt i lemmalisten, når de ikke kommer på den forventede plads i alfabetet). Det er dog mest brugervenligt at tage hensyn til den makrostrukturelle orden, som det fx gøres i Langenscheidt GWDaF. Her findes for det første et lemma *Adjektiv*, som både har grammatiske som semantiske oplysninger (sidstnævnte svarer i den pågældende ordbogsartikel omtrent til en kort definition i en grammatik). Derudover findes der også en rammeartikel, som har form af et tredelt fleksionsparadigma (for den svage, den stærke og den blandede deklination). Hertil kommer så en forklaring om brugen. Tilsvarende findes i nærheden af lemmaet *substantivisch* en rammeartikel *Substantivierte Adjektive und Partizipien*, hvor de ovennævnte problemer med en synopseartikel undgås. Ud over den alfabetiske tilgang til disse oplysninger findes der også under indholdsfortegnelsen en sidehenvisning til de i alt 19 rammeartikler.

Denne fremgangsmåde kan evt. være hensigtsmæssig i monolingvale ordbøger. Men både i disse og i særlig grad i bilingvale ordbøger anser jeg ikke denne mulighed for optimal. Løsningen i Duden GWB havde i det mindste en fordel, der blev ved grammatisk problematiske ord henvist til et sted i ordbogen, hvor brugeren kunne få hjælp (i det konkrete tilfælde måske ikke særligt godt). I Langenscheidt GWDaF findes der ingen tilsvarende henvisninger fra andre ordbogsartikler til rammeartiklen *Substantivierte Adjektive und Partizipien*, så brugeren lades i stikken ved problemer med de grammatiske problematiske substantiveringer. Men det må medgives at en henvisning som fx "→ Substantivierte Adjektive und Partizipien" i flere hundrede tilfælde ville være meget pladskrævende. Som mindre fordelagtigt ved brugen af

rammeartikler må det også gælde, at de grammatiske regulariteter ikke forklares i sammenhæng, som det gøres i en grammatik.

I stedet for kunne man forestille sig, at en ordbog forudsatte en bestemt (helst udbredt) grammatik, som er egnet for ordbogens brugergruppe. Denne grammatik kunne så dels tjene som teoretisk grundlag for hele den grammatiske beskrivelse, herunder også den valgte terminologi, men den kunne også bruges ved henvisning til sådanne grammatiske problemer, der ikke kan behandles i en mindre ordbogsartikel.

4. Ordbogsgrammatik

Mest fordelagtig er efter min mening udarbejdelsen af en egen ordbogsgrammatik. En sådan findes i flere typer. Den mest udbredte type er brugen af et grammatikfragment, som indeholder visse grammatiske oplysninger, fx en liste over stærke verber, som der fra ordbogsartiklerne henvises til med en asterisk eller et lignende symbol. Tilsvarende kan ses brugen af koder for fleksionsmorfologiske regulariteter, hvilket særligt findes i ordbøger med tysk og med de romanske sprog (fx "9" i Henningsen ty–da for en bestemt substantivdeklination). Hertil svarer også brugen af syntaktiske koder, som særligt findes i ordbøger med tysk og engelsk, fx "Wv6;T1;D1,6a;V4" alle under *find*. Disse koder er yderst brugeruvenlige og er også blevet kritiseret så overbevisende, at deres brug ikke mere er så udbredt. Den del af omteksten, som forklarer disse koder, er ligesom de andre grammatikfragmenter med lister over uregelmæssige verber eller med fleksionsmorfologiske paradigmer ikke optimale. De giver ingen samlet fremstilling af grammatiske forhold, således at fragmentet aldrig vil kunne bruges som en egen kort grammatik til et hurtigt overblik og som henvisningsdel for andre grammatiske sammenhæng.

En sådan kort grammatik er dog ikke ualmindelig i mange bilingvale ordbøger. Jeg kender en så tidligt som Müller da–ty 1800, som indeholder en kort dansk grammatik: "Was man von der dänischen Sprachlehre auswendig wissen muß". Det er en dansk grammatik skrevet på tysk. Ordbogen er beregnet for tyskere, som vil lære dansk. Der findes ikke en tilsvarende tysk ordbogsgrammatik, og den danske ordbogsgrammatik foreligger ikke på dansk. I den tilsvarende tysk-

danske ordbog er der ingen tysk ordbogsgrammatik, den danske ordbogsgrammatik fra den dansk-tyske ordbog er heller ikke aftrykt her. Den danske ordbogsgrammatik skal, som der siges i overskriften, lærer udenad. Efter den tids pædagogik og indlæringsvaner kan man formode, at en sådan udenadslæren ikke var et utopisk mål. For den, som måtte have lært denne danske grammatik udenad, kan den have været nyttig nok. Men dens funktion for selve ordbogen er uklar. Der er ingen henvisninger fra ordbogsartiklerne til ordbogsgrammatikken, og ordbogsartiklerne indeholder hver for sig de fleksionsangivelser, som systematisk findes i ordbogsgrammatikken. I øvrigt kan man finde en række uoverensstemmelser mellem den grammatiske terminologi i ordbogsgrammatikken i sammenligning med de grammatiske angivelser i ordbogsartiklerne; f.eks. er *ti* i grammatikken et talord, i ordbogsartiklen *ti* et adjektiv. Skade kan en sådan minimal ordbogsgrammatik ikke, men dens nytte er næppe stor.

Det er den form for ordbogsgrammatik, som også findes i nyere bilingvale ordbøger, fx i Dollerup/Padkær Nielsen da–engl, som er beregnet for engelsktalende udlændinge, som vil lærer sig dansk – omtrent som Müllers ordbog for tyskere for næsten 200 år siden. Denne nye ordbogsgrammatik klarer sig med kun ti sider og indeholder også en ren ordklassegrammatik, som dog i modsætning til den ældre ordbog indeholder grove fejl. Her skal blot nævnes følgende eksempel: "Et verbum kan kendes på, at der kan sættes *jeg* eller *at* foran det" (side 126). For de efterfølgende eksempler som (*jeg*)gående, gået, (*jeg*)levet og (*jeg*)levende giver det et umiskendeligt dansk af udlændinge. Heldigvis kan en rigtig udlænding alligevel ikke bruge grammatikken, da den af uforklarlige grunde er skrevet på dansk.

Der findes også mere fuldstændige ordbogsgrammatiker, fx i Dansk–Tysk Undervisning (1993:761–800). Forfatteren af ordbogsgrammatikken, Ingeborg Zint, skriver, at denne er ment som et "supplement til ordbogen". Hermed menes sikkert ikke, at f.eks. præpositionen *trotz* som ækvivalent til *trods* i ordbogsartiklen får rektionsangivelsen genitiv, mens den i grammatikken angives "genitiv eller dativ", hvor dativ dog anses som "mere talesprogsagtig". Der menes med "supplement" vel, at det helt alment kan være nyttigt at have en kort grammatik ved hånden, for der findes ikke nogen klar relation mellem selve ordbogsartiklerne og ordbogsgrammatikken. Der er ingen

henvisninger fra artiklerne til grammatikken eller omvendt og heller ingen henvisninger til brugsmuligheder af grammatikken i ordbogens brugervejledning. Grammatikken er dog i sig selv let forståelig, men har til selvstudium lidt for mange tabeller i forhold til den forklarende tekst. Der kunne også med fordel have været flere kontrastive angivelser.

Jeg anser en anden konception for fordelagtig. Det regelmæssige står i grammatikken og det uregelmæssige i ordbogsartiklerne. Skillelinien bliver på denne måde praktisk orienteret, idet grammatikken kan gøres udførligere eller mindre udførlig med tilsvarende mindre omfattende eller mere omfattende grammatiske angivelser i artiklerne. Vigtigt vil det være, at der forudses henvisninger ikke blot fra lemmatiserede grammatiske termer, men også fra funktionsord og ord, hvis grammatiske brug ganske vist er regelmæssig, men dog så kompliceret, at den kan findes i ordbogsdelen og ikke bør gentages mange gange ved ord af samme type.

Hertil kan der gives følgende eksempler fra Rakibolana mad-ty og Rakibolana ty-mad, hvor der både findes henvisninger til en madagassisk og en tysk ordbogsgrammatik, der begge – da det drejer sig om biskopale ordbøger – er aftrykt både på tysk og madagassisk i ordbøgernes fortekst:

voampànga *a.* **Angeklagte** *m/f* <mpamaritra lasa anarana> -> § 2.1

ináy *kt.* **Modalpartikel, die eine Reue oder einen Wunsch ausdrückt**, z.B. inay aho voronal, z.B. Injay aha vorona! -> § 5.3.

beim *Präp* <raiki-tampisaka amin'ny mpanoritra> <bei+dem> -> § 1.7

I den første ordbogsartikel henvises der til den tyske ordbogsgrammatik, hvor brugeren får forklaret substantiveringsmuligheder i det tyske sprog, herunder substantiverede adjektiver, hvoraf der må skelnes mellem flere typer, der både bøjes og bruges forskelligt. Forklaringen er her på madagassisk, den tyske bruger må nøjes med henvisningen (til den tyske ordbogsgrammatik), der som sagt findes både på tysk og madagassisk. I den næste artikel henvises der til den madagassiske ordbogsgrammatik, hvor der gøres rede for forskellige modalitetsystemer, hvor en række modale partikler spiller en særlig rolle. Forklaringen om madagassiske grammatiske forhold er på tysk både for den tyske og den madagassiske

bruger. Af indlysende grunde for den tyske, for den madagassiske bruger også, da det kan forudsættes, at han kender betydningen, men måske ikke kender de tyske udtryk til at forklare den. I den sidste ordbogsartikel gives der ingen ækvivalentangivelse til den tyske præposition med enklitisk artikel, denne forklares kort med en henvisning til behandlingen af præpositioner i ordbogsgrammatikken.

Både den tyske og den madagassiske ordbogsgrammatik indeholder kontrastive angivelser. Den tyske ordbogsgrammatik kunne dog efter nogen omarbejdelse med andre kontrastive oplysninger genbruges i andre bilingvale ordbøger med tysk eller i en monolingval tysk læreordbog. Tilsvarende gælder for den madagassiske grammatik.

Man kan overveje, om det i nordisk sammenhæng vil være fordelagtigt at indarbejde både en L2 og en L_{nordisk}-grammatik. Jeg mener, at noget sådant vil være fordelagtigt, fordi man kun på denne måde vil kunne fordele det regelmæssige til en ordbogsgrammatik og det uregelmæssige til ordbogsartiklerne. I de nævnte tysk-madagassiske ordbøger medfører denne fremgangsmåde, at der ingen fleksionsangivelser er ved tyske maskuline og neutrale substantiver med pluralmorfemet {e} og for feminine med pluralmorfemet {n}. Tilsvarende findes ingen fleksionsoplysninger om svage verber som fx *hören*, det står i ordbogsgrammatikken. Derimod står der udførlige angivelser til alle stærke verber som fx *kommen, lesen, finden* osv.

Selve ordbogsgrammatikken består ikke kun af en fleksionsdel, men også af en syntaktisk del, så den også vil kunne bruges som en egen kort, men trods alt fuldstændig grammatik. Af samme grund findes der et eget indeks dertil.

Hvis en bilingval ordbog til et nordisk og et ikke-nordisk sprog kun er beregnet for nordiske brugere, vil det være tilstrækkeligt at bringe en ordbogsgrammatik på det pågældende nordiske sprog. I andre tilfælde vil en version på begge sprog være nødvendig.

5. Epilog

Det vil på sin vis være for meget forlangt, hvis kommercielle nordiske bilingvale ordbøger hver for sig skulle udarbejde ordbogsgrammatikker både til det nordiske sprog og til ordbogens andet sprog. Til de andre sprog findes der nogle forbilleder, til dels måtte sådanne grammatikker kunne udarbejdes i samarbejde med de respektive landes lingvister. Hvad

angår de nordiske sprog, vil jeg mener, at der foreligger et væsentligt forskningsdeficit, som fortjener støtte fra de respektive forskningsråd.

Også til fagordbøger foreligger der et stort behov, se Bergenholtz/Pedersen (1994). Udarbejdelsen af faglige differensgrammatikker inden for fx økonomisk og teknisk engelsk, tysk, fransk og spansk ville kunne bidrage væsentligt til en forbedring af nordiske bilingvale ordbøger til disse fag, som bl.a. i EU-sammenhæng har stor brugsværdi. De kommercielle forlag vil heller ikke her være i stand til at betale for den nødvendige forskning. Der efterlyses også her initiativer til samfundsmæssigt relevante og videnskabeligt interessante forskningsprojekter.

6. Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1983: Grammatik im Wörterbuch: Zur Terminologie und zur empirischen Basis. I: *Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Linguistik* 21, 70–72.
- Bergenholtz, Henning: Grammatik im Wörterbuch 1984a: Wortarten. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 19–72.
- Bergenholtz, Henning: Grammatik im Wörterbuch 1984b: Syntax. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 1–46.
- Bergenholtz, Henning 1985: Kongruenz der Apposition. In: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 107, 21–44.
- Bergenholtz, Henning 1994: Grammatik i ordbøger. I: *SPRÅU 1*, Århus, 115–124.
- Bergenholtz, Henning/Kaufmann Uwe 1995: Enzyklopädische Informationen in Wörterbüchern. In: *Theorie der Semantik und Theorie der Lexikographie*. Hrsg. von Nico Weber. Tübingen: Niemeyer (i trykken)
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1982: Die Grammatik im Wörterbuch: Probleme und Aufgaben. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie II*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 17–32.
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1984: Grammatik im Wörterbuch: von *ja* bis *Jux*. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*. Hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 47–102.
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1985a: Linguistic Terms in German and English Dictionaries. I: *Lexicographica* 1, 3–23.
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1985b: Vorwort. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*. Hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen: Niemeyer, 7–19.

- Bergenholtz, Henning/Pedersen, Jette 1994: Grammar in bilingual LSP-dictionaries, with a special view to technical English. In: *Das Fachwörterbuch: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*, hrsg. von Burkhard Schaefer und Henning Bergenholtz. Tübingen: Narr, 351–383.
- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven 1995: Makro- und Mikrostrukturen in Fachwörterbüchern. In: *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Hrsg. von Lothar Hoffmann, Hartwig Kalverkämper, Herbert Ernst Wiegand in Verbindung mit Christian Galinski und Werner Hüllen. Berlin: de Gruyter. (i trykken)
- Dansk-Tysk Undervisning 1993 = Grethe Hjort: *Dansk-Tysk Ordbog. Undervisning*. Sproglig konsulent: Ingeborg Zint, hovedredaktør: Jens Axelsen. København: Gyldendal.
- Dollerup/Padkær Nielsen da-engl = Cay Dollerup/Inge Padkær Nielsen: *Dansk Grundordbog. Basic Dictionary of Danish. Shortcut to the Danish language. Genvej til det danske sprog*. København: Høst & Søn 1994.
- Duden GWB = Duden GWB = *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden*. Hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter Leitung von Günther Drosdowski. Mannheim/Wien/Zürich: Bibliographisches Institut. Bd. 1 A-Ci 1976, Bd. 2 Cl-F 1976, Bd. 3 G-Kal 1977, Bd. 4 Kam-N 1978, Bd. 5 O-So 1980, Bd. 6 Sp-Z 1981.
- Henningsen ty-da = Henningsen, Henning: *Langenscheidts Taschenwörterbuch der dänischen und deutschen Sprache. Zweiter Teil. Deutsch-Dänisch*. Berlin/München/Wien/Zürich: Langenscheidt 1981.
- Håndbog i Nudansk = Henrik Galberg Jacobsen/Peter Stray Jørgensen: *Håndbog i nudansk*. København: Politikens Forlag 1988.
- Kromann, Hans-Peder 1977: Grammatischer Problemkatalog bei der Erarbeitung des Dans-Tysk ordbog (DTO). I: *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik* 12, 162–169.
- Kromann, Hans-Peder 1985: Zur Selektion und Darbietung syntaktischer Informationen in einsprachigen Wörterbüchern des Deutschen aus der Sicht ausländischer Benutzer. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*. Hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen: Niemeyer, 346–357.
- Kromann, Hans-Peder 1994: Grammatiske informationer i ordbøger. I: *Nordiske Studier i Leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14 maj 1993*. Red. af Anna Garde og Pia Jarvad. København: LEDA, 143–151.
- Kromann, Hans-Peder/Riiber, Theis/Rosbach, Poul 1984: Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*. Hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 159–238.

- Kromann, Hans–Peder/Theis Riiber/Paul Rosbach 1991: Grammatical Constructions in the Bilingual Dictionary. I: *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Dritter Teilband*, hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Berlin/New York: de Gruyter, 2770–2775.
- Langenscheidt GWDaF = *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das neue einsprachige Wörterbuch für Deutschlernende*. Hrsg. von Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann. Berlin osv.: Langenscheidt 1993.
- LDOCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*. 2. udg. Editorial Dir: Della Summers. Berlin, München: Langenscheidt KG 1987 (Lizenzausgabe) (First published by: Harlow: Longman Group UK Ltd. 1978).
- Mugdan, Joachim 1983: Grammatik im Wörterbuch: Flexion. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie III*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 179–237.
- Mugdan, Joachim 1984: Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237–308.
- Mugdan, Joachim Mugdan 1985: Pläne für ein grammatisches Wörterbuch. Ein Werkstattbericht. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*, hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen, 187–224.
- Mugdan 1989a = Mugdan, Joachim: Grundzüge der Konzeption einer Wörterbuchgrammatik. I: Franz Josef Hausmann/Oskar Reichmann/Herbert Ernst Wiegand/Ladislav Zgusta (Hrsg.): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography, First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 732–749.
- Mugdan 1989b = Mugdan, Joachim: Grammar in Dictionaries of Languages for Special Purposes (LSP). I: *Hermes* 3, 125–142.
- Müller da–ty = G[eo.] H[einr.] Müller: *Neues Dänisch–Deutsches Wörterbuch zum Gebrauch für Deutsche welche diese Sprache erlernen wollen samt einer kurzgefaßten dänischen Sprachlehre für die Anfänger*. Schleswig/Kopenhagen: J.G.Röhß und Fr. Brummer 1800. [To dele indbundet i en bog, anden del med tilføjelsen "Zweyter Band"]
- Müller ty–da = Geo. Heinr. Müller/Frederik Høegh Guldberg: *Tysk–Dansk Ordbog, forfattet af G.H.Müller, og gennemseet af Professor Frederik Høegh Guldberg, Lærer hos H.K.H. Prinsesse Caroline, Medlem af Selskabet til de skjønne Videnskabers Forfremmelse sam det scandinaviske Literaturselskab i Kjøbenhavn*. Første Deel. A–F 1807. Anden Deel G–M 1808. [Indbundet i et bind, titelblad i 1. og 2. del også på tysk] Tredie Deel N–Z 1810. Kiel: den academiske boghandling 1807–1810.

- Pedersen, Jette 1995: Grammatiske oplysninger i tekniske fagordbøger (i dette tidsskrift)
- Rakibolana mad–ty 1991 = *Rakibolana Malagasy–Alema*. Nataon'i Henning Bergenholtz miraka amin'i Suzy Rajaonarivo, Rolande Ramasomanana, Baovola Radanielina sy Jürgen Richter–Johanningmeier, Eckehart Olszowski, Volker Zeiss ary Hantanirina Ranaivoson, Nicole Rasoarimanana, Raymonde Ravololomboahangy sy Mavotiana Razafiarivony. Antananarivo: Leximal/Moers: aragon.
- Rakibolana ty–mad 1994 = *Rakibolana Alema–Malagasy*. Hrsg. von Henning Bergenholtz in Zusammenarbeit mit Suzy Rajaonarivo, Rolande Ramasomanana, Baovola Radanielina und Jürgen Richter–Johanningmeier, Eckehart Olszowski, Volker Zeiss unter Mitarbeit von Sabine Stegemann, Hantanirina Ranaivoson, Raymonde Ravololomboahangy und Mavotiana Razafiarivony. Antananarivo: Tsipika/Moers: aragon.
- Tarp, Sven 1992: *Prolegomena til teknisk ordbog*. Ph.D.–afhandling. Handelshøjskolen i Århus.
- Tarp, Sven 1994: Funktionen in Fachwörterbüchern. In: *Das Fachwörterbuch: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*, hrsg. von Burkhard Schaeder und Henning Bergenholtz. Tübingen: Narr, 229–246.